

УДК 343.9

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПОЛІТИКИ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ГРУНТІ ЕТНО-КОНФЕСІЙНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

Халілев Р. А.

*Кримський юридичний інститут Одеського державного університету
внутрішніх справ, Сімферополь, Україна*

У статті розглядається система принципів оперативно-розшукової діяльності відповідно до діючих нормативно-правових актів у галузі національної безпеки та правоохоронної діяльності. Наводиться аналіз наукових поглядів на сутність, значення та класифікацію принципів оперативно-розшукової діяльності. Пропонується власна класифікація принципів оперативно-розшукової політики з протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей.

Ключові слова: система принципів, оперативно-розшукова політика, злочинність, етно-конфесійні суперечності, національна безпека.

Важливе місце у формуванні теоретичного підґрунтя та практики реалізації оперативно-розшукової політики займає визначення її принципів. Сьогодні науковці не виокремили основні принципи оперативно-розшукової політики держави. Ми вважаємо, що їх можливо пов'язати з принципами правової політики. Однак, на наш погляд, не можливо не враховувати загальні, спеціальні принципи та ознаки оперативно-розшукової діяльності. Для визначення принципів оперативно-розшукової політики необхідно проаналізувати взагалі принципи оперативно-розшукової діяльності порівнявши їх з сучасною науковою доктриною теорії оперативно-розшукової діяльності відносно її об'єкта. Тому тему дослідження слід визнати актуальною.

Слід відзначити, що проблемами визначення сутності та змісту принципів ОРД займалися багато вчених. Однак на рівні докторського дослідження не було виокремлено поняття, сутність та розгалуженість принципів оперативно-розшукової політики та ОРД. У 90-ті роки ХХ століття захищено дві дисертації, в яких розглядалася система принципів ОРД (Грохольський В. Л. (Україна) та Сурков К. В. (Росія)) [1;2].

Метою статті є визначення сутності та розробка системи загальних та спеціальних принципів оперативно-розшукової політики щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин.

Принципи оперативно-розшукової політики пов'язані з принципами ОРД сьогодні визначені у декількох законодавчих актах. Основним законодавчим актом, що регламентує оперативно-розшукову діяльність є Закон «Про оперативно-розшукову діяльність». Він до принципів ОРД відносить законність, дотримання прав і свобод громадян, взаємодію з органами управління та іншими учасниками оперативно-розшукового заходу, централізоване керівництво і управління, плановість та науковість [3]. Аналіз думок науковців та порівняння українського законодавства у сфері ОРД з законодавством інших країн дозволяє визначити, що наведені принципи є загальними, неповними та не розкривають сутності й особливості принципів та особливу сутність оперативно-розшукової діяльності [4; 5].

Принципи оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів деталізовані у окремих законодавчих актах. Так ст. 3 Закону «Про боротьбу з тероризмом» визначає, що боротьба з тероризмом ґрунтується на принципах:

- законності та неухильного додержання прав і свобод людини і громадянина;
- комплексного використання з цією метою правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей;
- пріоритетності попереджувальних заходів;
- невідворотності покарання за участь у терористичній діяльності;
- пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності;
- поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом;
- нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників;
- єдиноначальності в керівництві силами і засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій;
- співробітництва у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом.

Так в законі вказаний спеціальний принцип поєднання гласних та негласних методів. У теорії оперативно-розшукової діяльності та законодавстві інших країн, цей принцип носить назву «поєднання гласних та негласних методів та засобів» [6, С. 423].

У Законі «Про основи національної безпеки» вказано, що «основними принципами забезпечення національної безпеки є:

- пріоритет прав і свобод людини і громадянина;
- верховенство права;
- пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів;
- своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;
- демократичний цивільний контроль над воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;
- використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам» [7].

Як бачимо основними принципами державної політики визначено:

- відповідність науковим доктринам, концепціям;

- своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- пріоритет прав і свобод людини і громадянина;
- демократичний цивільний контроль над військовою організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки.

Важливе значення для формування системи принципів оперативно-розшукової політики мають законодавчі акти, що регламентують діяльність правоохоронних органів у сфері оперативно-розшукової діяльності, в яких визначені її мета та принципи. Визначивши принципи ОРД, можемо визначити принципи оперативно-розшукової політики держави у будь-якій сфері протидії злочинності у тому числі і на ґрунті міжжетнічних суперечностей.

Так ст. 3 Закону «Про міліцію» визначає, що діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням [8].

У Законі «Про Службу Безпеки України» вказано, що діяльність Служби безпеки України, її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. Окрім того, в ст. 5 цього Закону вказано, що діяльність Служби безпеки України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини [9]. Таким чином в означених законах визначені тільки загальні принципи діяльності будь-якого правоохоронного органу, але не наведені принципи, притаманні тільки оперативно-розшуковій діяльності, які мають назву спеціальні принципи ОРД [10; 11].

У Законі «Про розвідувальні органи України» додатково визначаються принципи безперервності; поєднання в межах, визначених законом, гласних та негласних методів і засобів; розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії і координації їх діяльності; незалежності і оперативності у поданні розвідувальної інформації; позапартійності; підконтрольності і підзвітності відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом. Як бачимо, в цьому законі вперше надані такі спеціальні методи ОРД як поєднання гласних та негласних методів. У той же час відсутні принципи конспірації та наступальності [12].

Наступним законодавчим актом, який впливає на побудову принципів ОРД є Закон «Про контррозвідувальну діяльність». Він окрім загальних принципів (повага і дотримання прав та свобод людини і громадянина; позапартійність), визначає безперервність, конспірацію, поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності; комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів; адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; підконтрольність та підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом [13]. Цей Закон запровадив такі спеціальні принципи, як конспіративність та адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам.

Важливе місце у системі органів здійснюючих ОРД у сфері протидії злочинності у міжжетнічних та міжконфесійних відносинах займає прикордонна служба. До

спеціальних принципів діяльності прикордонної служби України законодавець відносить безперервність; поєднання гласних, негласних та конспіративних форм і методів діяльності; відкритість для демократичного цивільного контролю [14].

У законодавчих актах країн СНД та Балтії надано більш повніший перелік принципів ОРД. Так в законодавстві Естонії одним з основних принципів оперативно-розшукової діяльності є поєднання законності, гласності і секретності. В законодавстві Казахстану одним з принципів визначено використання норм професійної етики [15].

Деякі науковці стосовно окремих напрямків оперативно-розшукової діяльності вводять додаткові принципи. Найбільш системний погляд на сутність принципів ОРД надав у своїй кандидатській дисертації Грохольський В. Л. Він поділяє всі принципи оперативно-розшукової діяльності на конституційні, загальні та спеціальні [1, с.7-12]. Принципи свободи та особистої недоторканності людини і громадянина, недоторканності житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, поваги до гідності особи, невтручання в особисте і сімейне життя особи, презумпція невинуватості, вказаних дослідником, віднесені до конституційних принципів. До загальних принципів ним віднесені: об'єктивності, законності, взаємодії. Окрім цього в своїх працях Грохольський В. Л. виокремлює групу організаційно-управлінських принципів, до яких відносить принципи плановості та координації [16]. Окрім цього Грохольський В. Л. та Сурков К. В. [1; 2] виокремлюють таку категорію, як спеціальні принципи.

Враховуючи здобутки науковців та чинне законодавство можемо визначити перелік принципів ОРД та поділити його на:

1. *Конституційні*: забезпечення прав і свобод людини; особистої недоторканності людини і громадянина; недоторканності житла; таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; поваги до гідності особи; невтручання в особисте і сімейне життя особи.

2. *Загальні принципи*: законності; гуманізму; моральності соціальної справедливості; плановості та науковості; позапартійності та відповідальності перед народом України; використання норм професійної етики; відкритість для демократичного цивільного контролю; взаємодії і координації; розмежування сфер діяльності підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; адекватності заходів ступеню суспільної небезпеки протиправної діяльності; мінімального втручання в права та свободи людини; комплексного використання правових, профілактичних, організаційних та оперативно-розшукових заходів; незалежності і оперативності у отриманні та поданні отриманої інформації.

3. *Спеціальні принципи*: соціального і правового захисту учасників ОРД; безперервності; об'єктивності; мобільності; поєднання в межах, визначених законом, гласних та негласних методів, заходів і засобів; конспірації; виключність (використовується в особистих випадках); наступальність; забезпечення безпеки всіх учасників ОРД; динамічність проведення тактичної операції; повноту фіксації злочинних дій фігурантів і результатів отриманих під час оперативно-розшукової діяльності; достовірність та повноту відображення фактів.

Враховуючи принципи оперативно-розшукової діяльності можемо визначити основні принципи оперативно-розшукової політики держави щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. Означене не можливо без дослідження інших складових політики держави у протидії злочинності як підсистеми правової політики.

Проводячи паралель між кримінально-правовою політикою, яка є частиною правової політики держави, можемо визначити перелік принципів оперативно-розшукової політики держави у сфері протидії злочинності на ґрунті етноконфесійних відносин.

На сьогодні існує декілька поглядів на сутність та перелік принципів кримінально-правової політики як складової політики держави у сфері протидії злочинності. Так, перша точка зору до основних принципів кримінально-правової політики відносить:

- принцип законності як ідею, згідно з якою злочинні дії, їх кваліфікуючі ознаки, покарання та інші наслідки вчиненого злочину визначаються тільки законом;

- принцип рівності громадян перед законом – утворює фундамент правового статусу громадянина правової держави та демократичного суспільства. Він передбачає, що особи, які вчинили злочин, відповідно до закону підлягають кримінальній відповідальності незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань та інших обставин;

- принцип демократизму визначає широкі можливості участі громадян в реалізації завдань кримінальної політики, завдяки максимально можливій відкритості цієї діяльності, за допомогою гласності, суспільного контролю та врахування громадської думки;

- принцип справедливості встановлює, що покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються до особи, котра вчинила злочин, повинні відповідати характеру й суспільній небезпечності кримінального делікту, обставинам його вчинення та характеристикам особи злочинця;

- принцип гуманізму проголошує, що кримінальне законодавство забезпечує, насамперед, безпеку людини і суспільства, а покарання осіб, які скоїли злочин, не мають на меті заповідання фізичних страждань чи приниження людської гідності;

- принцип невідворотності відповідальності означає, що будь-яка особа, котра вчинила злочин, повинна нести за нього відповідальність. Реалізація даного принципу вимагає ефективної діяльності органів кримінальної юстиції з розкриття та розслідування злочинів;

- принцип науковості кримінальної політики полягає в тому, що при розробленні стратегії і тактики боротьби зі злочинністю слід виходити з об'єктивних закономірностей та фактичного стану справи, тобто з реальних можливостей, які забезпечують досягнення максимально можливих результатів [17].

Деякі дослідники виокремлюють основні принципи правової політики, на основі яких повинні розроблятися її складові (кримінальна, кримінологічна, криміналістична, пенітенціарна, оперативно-розшукова): 1) соціальна обумовленість; 2) наукова обґрунтованість; 3) стійкість і передбачуваність; 4) легітимність, демократичний

характер; 5) гуманність і моральні засади; 6) справедливість; 7) гласність; 8) поєднання інтересів особистості і держави; 9) пріоритетність прав людини; 10) відповідність міжнародним стандартам [18].

На думку Митрофанова А. А. до принципів кримінально-правової політики відносяться:

1. Принцип економії кримінально-правової репресії – кримінально-правова політика повинна здійснюватися лише в оптимально необхідних межах, не допускаючи їх перевищення.

2. Принцип доцільності кримінально-правової політики – застосування засобів кримінально-правового впливу повинно співвідноситися з цілями, які стоять перед кримінальною репресією, відповідати їм.

3. Принцип диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання – кримінальна відповідальність та покарання не повинні носити зрівняльного характеру.

4. Принцип невідворотності кримінально-правового реагування на вчинений злочин – всяка особа, яка вчинила злочин, повинна понести за нього кримінальну відповідальність.

Крім того, на думку Митрофанова А. А., у сфері кримінально-правової політики мають певний прояв і інші принципи як більш загального характеру (загальні принципи права і політики: законність, демократизм, справедливість, гуманізм тощо) [19, с. 64.].

Підводячи підсумки вивченню основних принципів складових правової політики держави можемо виокремити основні, які притаманні кожному виду правової політики: принцип соціальної обумовленості; принцип наукової обґрунтованості; принцип стійкості і передбачуваності; принцип легітимності та демократичності; принцип гуманності і моральності; принцип справедливості; принцип гласності; принцип поєднання інтересів особистості і держави; принцип пріоритетності прав людини; принцип відповідності міжнародним стандартам забезпечення прав і свобод людини; принцип законності; принцип рівності громадян перед законом; принцип демократизму; принцип економії репресивних заходів; принцип доцільності; принцип спрямованості та координації діяльності органів влади з її реалізації.

Відносно предмета нашого дослідження до принципів оперативно-розшукової політики у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин необхідно також виокремити принципи:

- наукової обґрунтованості – відповідність сучасним науковим концепціям, доктринам та поглядам на діяльність держави та оперативних підрозділів правоохоронних органів щодо захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин;
- відповідність реальним загрозами інтересам людини, суспільства, держави у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин;
- відповідність світовим стандартам забезпечення прав і свобод людини у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин;
- цивільного контролю з боку суспільства за оперативно-розшуковою діяльністю.

Окрім того враховуючи завдання приведення діяльності держави у боротьбі зі злочинністю у відповідність до пріоритетів запобігання злочинам одним з принципів оперативно-розшукової політики на наш погляд є принцип проактивності, що визначається у випередженні дій злочинців та забезпечення виявлення та нейтралізації причин та умов злочинності. Використання означеного принципу, на наш погляд, при формуванні оперативно-розшукової політики забезпечить створення гнучкої системи попередження злочинності взагалі та у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин.

Таким чином, ми можемо констатувати, що принципами оперативно-розшукової політики у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин є: соціальної обумовленості; законності; відповідності сучасним науковим доктринам, концепціям, соціально-політичній ситуації у країні щодо захисту оперативно-розшуковими заходами життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин; адекватності правових, організаційних та оперативно-розшукових заходів реальним і потенційним загрозам у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин; відповідності світовим стандартам забезпечення прав і свобод людини у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин правовими, організаційними та оперативно-розшуковими заходами; проактивності; розмежування повноважень та координація оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів у забезпеченні життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин; контролю з боку держави та суспільства (демократичного цивільного контролю) за діяльністю оперативних підрозділів правоохоронних органів щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин.

Список літератури

1. Грохольський В. Л. Система принципів оперативно-розшукової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність»/ В. Л. Грохольський. – К., 1999. – 16 с.
2. Сурков К. В. Принципы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / К. В. Сурков. – М., 1995. – 236 с.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 11.05.1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
4. Крулькевич А. І. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / А. І. Крулькевич. – Одеса, 2008. – 20 с.
5. Шинкаренко І. Р. Проблеми удосконалення правового регулювання оперативно-розшукової діяльності / І. Р. Шинкаренко // Кримський юридичний вісник. – 2007. – № 1. – С. 149-180.
6. Сборник международных правовых документов и национальных нормативных правовых актов по вопросам оперативно-розыскной деятельности / [сост. В. В. Бачила, И. В. Ломоть, С. А. Кадушкин, В. Б. Бабанов]. – Мн. : ООО «ИПА «Регистр», 2001. – 464 с.
7. Про основи національної безпеки : Закон України від
8. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
9. Про службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992. – Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

10. Бараненко Б. И, Дидоренко Э. А. Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы: [монографія] / [под ред. Э. В. Виленской] / Б. И. Бараненко, Э. А. Дидоренко. – Луганськ : РИО ЛАВД МВД Украины, 2004. – 264 с.
11. Біляєв В. О. Організаційно-тактичні основи оперативного пошуку в місцях зі складною оперативною обстановкою (за матеріалами діяльності підрозділів карного розшуку МВС України): дис. ... кандидата юрид. наук: 21.07.04 / В. О. Біляєв. – Запоріжжя, 2005. – 219 с.
12. Про розвідувальні органи України : Закон України від
13. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від
14. Про державну прикордонну службу України : Закон України від
15. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан // Правоохранительные органы Республики Казахстан: [сб. нормативных актов] / [сост. Э. Б. Мухамеджанов, А. Е. Шаймердинова]. – Алматы: Жеті жарғы, 2003. – 184 с.
16. Грохольський В. Л. Призначення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ і деякі принципи її здійснення / В. Л. Грохольський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1. – С. 43-45.
17. Панов М, Герасіна Л. Правова політика як універсальний феномен соціального буття / М. Панов, Л. Герасіна // Право України. – 2001. – № 8. – С. 39
18. Матузов Н. И. Понятие и основные приоритеты российской правовой политики / Н. И. Матузов // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 9;
19. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: [монографія] / А. А. Митрофанов. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.

Халілев Р. А. Система принципів оперативно-розшукової політики по протидію протипреступності на почве етно-конфесіональних протипротиворечій/ Р. А. Халілев // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. 2010. – С. 328-336.

В статье рассматривается система принципов оперативно-розыскной деятельности в соответствии с действующими нормативно-правовыми актами в сфере национальной безопасности и правоохранительной деятельности. Приводится анализ научных взглядов на сущность, значение и классификацию принципов оперативно-розыскной деятельности. Предлагается авторская классификация принципов оперативно-розыскной политики по протидію протипреступності на почве етно-конфесіональних протипротиворечій.

Ключевые слова: система принципів, оперативно-розшукова політика, протипреступність, етно-конфесіональні протипротиворечія, національна безпека.

Khalilev R. The detail the system of principles of operatively-search policy on counteraction criminality on soil of ethno-religious contradictions / Khalilev R. // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2009. – Vol. 22(61). № 2. 2009. – P. 328-336.

In the article in detail the system of principles is examined operatively-search to activity in accordance with operating normatively-legal by acts in the field of national safety and law-enforcement activity. An analysis over of scientific looks is brought to essence, value and classification of principles operatively-search to activity. Own author classification of principles is offered operatively-search politicians on counteraction criminality on soil of ethno-religious contradictions.

Keywords: system of principles, operatively-search policy, criminality, ethno-religious contradictions, national safety.

Надійшла до редакції 19.10.2009 р.